

**Sobre la distribució vocàlica en els manlleus i el seu grau de nativització fonològica:
estudi experimental a través d'una mostra del català de la plana de Vic i proposta
d'explicació tipològica**

Xevi Pujol i Molist
Universitat de Barcelona
xevi.pujol.molist@gmail.com

Diversos autors han estudiat el grau de productivitat del fenomen de la reducció vocàlica i la seva infraaplicació en els manlleus en català central (Mascaró 1976, 1982, 2002, 2015, Bonet i Lloret 1998, Cabré 2002, 2009a, 2009b, Wheeler 2005, Pons-Moll 2012, 2013). La recerca pel que fa al vocalisme dels manlleus s'ha interessat, també, en la distribució de les vocals mitjanes tòniques en aquests mots (Pi-Mallarach 1997, Cabré 2002, 2009a, 2009b, Bonet et al. 2007, Mascaró 2011, Pons-Moll 2015). La interrelació entre aquestes dues dimensions és estudiada a Pons-Moll et al. (2019). Seguint aquest darrer estudi, al nostre treball definim la *nativització absoluta* d'un manlleu com la realització del manlleu amb reducció vocàlica a totes les vocals àtones i amb obertura de la vocal mitjana tònica, si es tracta d'un manlleu paroxíton, proparoxíton o oxíton monosil·làbic.

Els resultats del treball experimental dut a terme, basat en una enquesta a deu informants de la plana de Vic (cinc homes i cinc dones nascuts entre el 1984 i el 1986), mostren, en primer lloc, que en la realització d'un manlleu hi ha un *balanç de nativització* entre factors nativitzadors, la /i/, la /u/ i, en menys mesura, la /a/ àtones, i factors antinativitzadors, les vocals mitjanes altes àtones (cf. (1) i (2) amb (3) i (4), (5) i (6) amb (7), i (8) i (9) amb (10)). Els resultats també palesen que la nativització, en manlleus llargs, tendeix a restringir-se només a una part del mot (*finestra de nativització*), i, així mateix, confirmen, matisen o amplien tres aportacions prèvies, les quals considerem com a casos particulars del marc teòric més general que proposem: *i*) l'efecte obridor de la /i/ posttònica que postula la *llei de Wheeler* (Wheeler 2005, Mascaró 2011; veg. Mascaró 1976 i Pi-Mallarach 1997), si bé és productiu en manlleus paroxítons bisil·làbics, en manlleus paroxítons trisil·làbics amb un factor antinativitzador a la síl·laba pretònica presenta uns percentatges d'aplicació marcadament inferiors (cf. (1) i (2) amb (3) i (4)); *ii*) la /u/ posttònica és un factor obridor de la vocal mitjana tònica (Pi-Mallarach 1997; veg. (5) i (6)) i nativitzador per a més vocals del manlleu (veg. (7)); *iii*) l'efecte metafònic (o *harmonia vocàlica*) que les vocals mitjanes posttòniques no reduïdes exerceixen sobre les vocals mitjanes tòniques que assenyalen diversos autors (Pi-Mallarach 1997, Mascaró 2011, Cabré 2002, 2009a, 2009b, Bonet et al. 2007) és moderadament productiu en el cas dels manlleus bisil·làbs paroxítons (veg. (8) i (9)).

En aquest estudi, a més, explorem la relació entre el concepte de finestra de nativització proposat i el de peu mètric i concloem, a partir dels resultats, que és probable que el troqueu moraic exerceixi una certa influència en la longitud i la posició de la finestra de nativització dins la paraula prosòdica, però que l'un i l'altra, en general, no són coincidents (veg. (11)). Així mateix, també desenvolupem una explicació teòrica per al fet que els patrons mixtos, amb nativització parcial, són casos infreqüents, que anomenem *Principi d'eficiència comunicativa*. Aquest principi, a més, pot donar compte, des d'un punt de vista més ampli, del mateix fenomen de la nativització.

Exemples

(1) Manlleus bisil·làbs paroxítons amb vocal mitjana anterior tònica i /i/ posttònica:

	Realitzacions amb [é]	% [é]	Realitzacions amb [é]	% [é]
Brexit	10	100%	0	0%
Messi	9	90%	1	10%
Netflix	10	100%	0	0%
Shakespeare	10	100%	0	0%

(2) Manlleus bisíl·labs paroxítons amb vocal mitjana posterior tònica i /i/ posttònica:

	Realitzacions amb [ó]	% [ó]	Realitzacions amb [ó]	% [ó]
lobby	10	100%	0	0%
Moby (Dick)	9	90%	1	10%
Rocky	10	100%	0	0%
COVID(-19)	7	100%	0	0%

(3) Percentatges de cada realització atestada de manlleus paroxítons trisil·làbics amb vocal mitjana tònica i amb un factor antinativitzador a la síl·laba pretònica:

	[beléti]	[beléti]		
Belletti	70%	30%		
	[eróski]	[eróski]	[əróski]	
Eroski	50%	30%	20%	

(4) Percentatges de cada realització atestada de manlleus paroxítons tetrasil·làbics amb vocal mitjana tònica i amb factors antinativitzadors a les síl·labes pretòniques:

	[simontʃéli]	[simontʃéli]		
Simoncelli	70%	30%		
	[peperóni]	[peperóni]	[pəperóni]	[pəpəroni]
pepperoni	50%	30%	10%	10%

(5) Manlleus bisíl·labs paroxítons amb vocal mitjana anterior tònica i /u/ posttònica:

	Realitzacions amb [é]	% [é]	Realitzacions amb [é]	% [é]
Facebook	8	89%	1	11%
quètxup	8	80%	2	20%
fetus	10	100%	0	0%

(6) Manlleus bisíl·labs paroxítons amb vocal mitjana posterior tònica i /u/ posttònica:

	Realitzacions amb [ó]	% [ó]	Realitzacions amb [ó]	% [ó]
dònut	10	100%	0	0%
tofu	10	100%	0	0%
Opus (Dei)	9	90%	1	10%

(7)

	[kurònəβirus]	[koronəβirus]	[koronaβirus]
Coronavirus	50%	40%	10%

(8) Manlleus bisíl·labs paroxítons amb /e/ posttònica:

	Nativització	%	No nativització	%	Nat. parcial	%
cràter	7	70%	3	30%	-	-
frase	3	30%	7	70%	-	-
làtex	0	0%	10	100%	-	-
Total	10	33%	20	67%	-	-
herpes	0	0%	10	100%	0	0%
Merkel	0	0%	9	90%	1	10%
semen	0	0%	10	100%	0	0%
Total	0	0%	29	97%	1	3%
índex	9	90%	1	10%	-	-
Lidl	10	100%	0	0%	-	-
Tippex	0	0%	10	100%	-	-
Total	19	63%	11	37%	-	-
còctel	4	40%	6	60%	0	0%
córner	0	0%	4	40%	6	60%
pòquer	1	10%	9	90%	0	0%
tòtem	0	0%	10	100%	0	0%
Total	5	12%	29	73%	6	15%
boulder	0	0%	10	100%	-	-
bucle	7	70%	3	30%	-	-
Google	5	50%	5	50%	-	-
túnel	0	0%	10	100%	-	-
Total	12	30%	28	70%	-	-
Total	46	27%	117	69%	7	4%

(9) Manlles bisíl·labs paroxítons amb /o/ posttònica:

	Nativització	%	No nativització	%	Nat. parcial	%
afro	0	0%	10	100%	-	-
cowboy	0	0%	5	100%	-	-
Total	0	0%	15	100%	-	-
beisbol	0	0%	9	100%	0	0%
pesto	0	0%	10	100%	0	0%
rècord	0	0%	9	90%	1	10%
Total	0	0%	28	97%	1	3%
còlon	0	0%	10	100%	0	0%
Oslo	0	0%	10	100%	0	0%
Tòquio	5	50%	3	30%	2	20%
Total	5	17%	23	76%	2	7%
judo	0	0%	10	100%	-	-
Total	5	7%	66	89%	3	4%

(10)

	[kimónu]	[kimónu]	[kimóno]
kimono	60%	20%	20%
	[ulísas]	[ulíses]	
Ulisses	90%	10%	

(11) Realitzacions sense coincidència entre la finestra de nativització (en groc) i el troqueu moraic (subratllat): (*confeti*) [*kumféti*] (90% d'ocurrències), (*Txernòbil*) [*tʃəmóbil*] (100% d'ocurrències), o (*Anatoli*) [*anətóli*] (50% d'ocurrències). Realitzacions amb coincidència: (*Dostoievski*) [dostojépski] o (*Montessori*) [montəsóri] (ambdues amb un 70% d'ocurrències).

Referències

- Bonet, Eulàlia, i Maria-Rosa Lloret (1998). *Fonologia catalana*, Barcelona: Ariel.
- Bonet, Eulàlia, Maria-Rosa Lloret i Joan Mascaró (2007). Domain and directionality in Catalan ATR harmony, pòster presentat al *workshop* Harmony in the languages of the Mediterranean, dins el marc de la 4th Old World Conference on Phonology, Rodes.
- Cabré, Teresa (2002/2008). Altres sistemes de formació de mots, dins Solà, Lloret, Mascaró i Pérez Saldanya (dirs.), *Gramàtica del català contemporani*, vol. 1, Fonètica i fonologia, cap. 9, Barcelona: Empúries.
- Cabré, Teresa (2009a). *El sistema vocàlic del català central i l'adaptació de manlleus*, manuscrit disponible a través de la següent URL:
<http://filcat.uab.cat/clt/publicacions/reports/pdf/GGT-07-15.pdf> .
- Cabré, Teresa (2009b). Vowel reduction and vowel harmony in Eastern Catalan loanword phonology, dins Vigário, Frota i Freitas (eds.), *Interactions in Phonetics and Phonology*, Amsterdam/Filadèlfia: John Benjamins.
- Mascaró, Joan (1976). *Catalan phonology and the phonological cycle*, tesi doctoral, Boston, MA: MIT.
- Mascaró, Joan (1982). *La fonologia catalana i el cicle fonològic*, Bellaterra: Servei de Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona.
- Mascaró, Joan (2002/2008). El sistema vocàlic. Reducció vocàlica, dins Solà, Lloret, Mascaró i Pérez Saldanya (dirs.), *Gramàtica del català contemporani*, vol.1, Fonètica i fonologia, cap. 2, Barcelona: Empúries.
- Mascaró, Joan (2011). Efectes accentuals i sil·làbics sobre la distribució de les vocals mitjanes en català central, dins Lloret i Pons-Moll (eds.), *Noves aproximacions a la fonologia i la morfologia del català; volum d'homenatge a Max W. Wheeler*, Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana.
- Mascaró, Joan (2015). Regularitat i excepcions en fonologia: les reduccions vocàliques, dins Lloret, Pons-Moll, Bosch-Roura (eds.), *Clàssics d'ahir i d'avui en la gramàtica del català*, Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona.
- Pi-Mallarach, Josep (1997). *L'obertura de les vocals mitjanes en una mostra de neologismes del català*, tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona.
- Pons-Moll, Clàudia (2012). Loanword Phonology, Lexical Exceptions, Morphologically Driven Underapplication, and the Nature of Positionally Biased Constraints, dins Michael Kenstowicz, Teresa Cabré (eds.), *Catalan Journal of Linguistics. On loanword phonology*, vol. 11, IIFV. pp. 127-166, Bellaterra i València: Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona i Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana.
- Pons-Moll, Clàudia (2013). (Des)obediències de la reducció vocàlica en el català de Mallorca, dins *Caplletra 55* (Tardor 2013), pp. 49-85, València i Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana i Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Pons-Moll, Clàudia (2015). Comentaris a «Regularitat i excepcions en fonologia: les reduccions vocàliques», de Joan Mascaró, dins Lloret, Pons-Moll, Bosch-Roura (eds.), *Clàssics d'ahir i d'avui en la gramàtica del català*, Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona.
- Pons-Moll, Clàudia, Francesc Torres-Tamarit i Vlad Martin-Diaconescu (2019). *Nativitzacions (im)possibles en la fonologia del català central. Estudi experimental i anàlisi formal*, manuscrit. [Trellat presentat al Going Romance 2018, al Glow 42, i al 27th Manchester Phonology Meeting.]
- Wheeler, Max (2005). *The phonology of Catalan*, Oxford: Oxford University Press.